

Sborník Jihočeského muzea v Českých Budějovicích Přírodní vědy

Acta Musei Bohemiae Meridionalis in České Budějovice - Scientiae naturales

Sbor. Jihočes. Muz. v Čes. Budějovicích, Přír. vědy	51	166–169	2011
---	----	---------	------

Nález užovky stromové (*Zamenis longissimus*) v Jihočeském kraji

A find of the Aesculapian Snake (*Zamenis longissimus*) in South Bohemia

Daniel JABLONSKI¹, Radka MUSILOVÁ² & Vít ZAVADIL³

¹Katedra zoologie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě,

²Katedra ekologie, ČZU FŽP Praha, ³ENKI o.p.s.

Abstract. Comments on a find of the Aesculapian Snake (*Zamenis longissimus*) in South Bohemia, Czech Republic (vicinity of Volary town) are provided in the context of historic faunistic records. These historic records together with the recent one open the question of a potential occurrence of the Aesculapian Snake in this area, particularly in respect to the nearby population from Austria and its possible continuous distribution as far as the South Bohemia region.

Key words: *Zamenis longissimus*, Colubridae, distribution, South Bohemia, Czech Republic.

Abstrakt. V kontextu historických záznamů nálezů druhu *Zamenis longissimus* (Laurenti, 1768) v Jihočeském kraji, komentujeme nález adultního exempláře ve městě Volary z podzimu roku 2010. Dosavadní zjištění otevírají otázku recentního výskytu užovky stromové v této oblasti České republiky a poukazují zejména na možnou návaznost populací z rakouské strany regionu.

Klíčová slova: *Zamenis longissimus*, Colubridae, rozšíření, jižní Čechy, Česká republika.

Úvod

Užovka stromová *Zamenis longissimus* (Laurenti, 1768) je druh hada, který se v posledních letech těší značnému zájmu, jak ze strany veřejnosti odborné, tak, což nebývá zvykem, laické. Jedná se o užovku, jejíž rozšíření u nás leží na okraji a i za hranicí souvislého areálu a proto se stává vhodným objektem pro mnohé studijní účely (např. MUSILOVÁ et al. 2007, 2010, ZAVADIL et al. 2008). Na území České republiky jde o druh kriticky ohrožený (KO) a dle návrhu kategorie ohrožení kritérií IUCN je v celkovém areálu hodnocena jako ohrožený, i když tento ukazatel kolísá v rámci jednotlivých populací.

Rozšíření v České republice

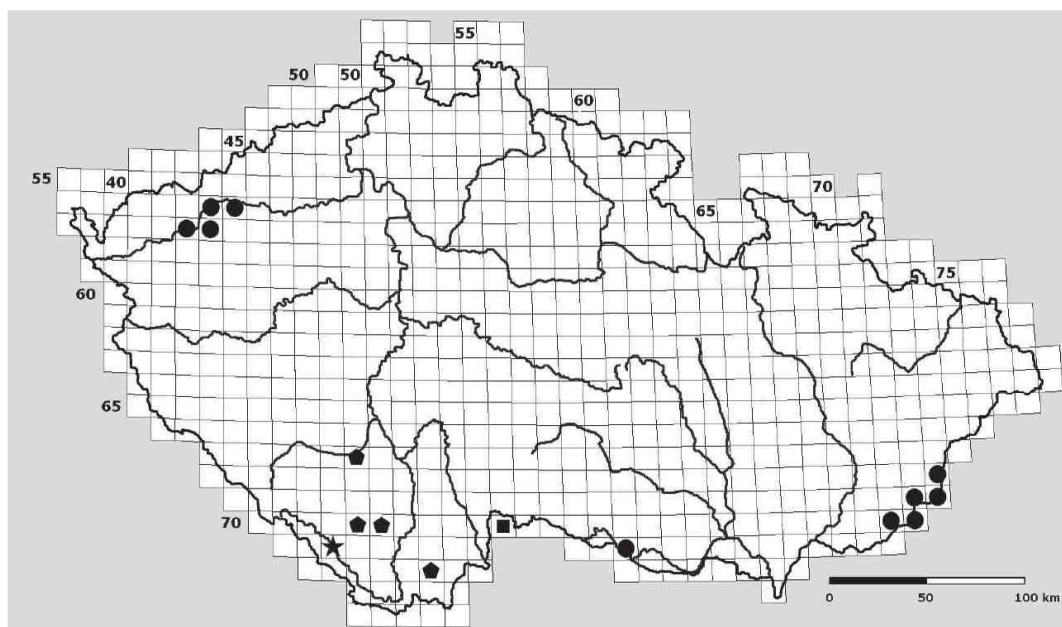
Areál tohoto druhu v České republice je disjunktní a sestává z izolované populace v severozápadních Čechách a dvou populací moravských. Ty se nalézají v Bílých Karpatech a v Národním parku Podyjí. Ostatní místa pozorování této užovky jsou hodnocena jako dubiozní. MIKÁTOVÁ & ZAVADIL (2001) uvádí celkem 35 kvadrátů síťového mapování, ve kterých byla užovka stromová zaznamenána,

avšak jen v 10 kvadrátech je její výskyt recentní (mezi roky 1990–2001), v 8 kvadrátech byl výskyt zaznamenán před rokem 1960 a 17 kvadrátů označuje údaj problematický.

Z těchto sedmnácti kvadrátů se dva nacházejí v jižních Čechách, kde dosud není výskyt užovky stromové dostatečně doložen a tento region se obecně v literatuře ani neudává ve smyslu distribuce pojednávaného druhu.

Historické údaje v jižních Čechách

Historické údaje z jižních Čech jsou časově i prostorově velmi roztroušené a nesouvislé: rok 1900 – kvadrát 7051 (Křemže), 1906 – kvadrát 7050 (Prachatice), 60. léta 20. století – kvadrát 7253 (Soběnov), 1998 – kvadrát 6750 (Ražice) (KAMMERER 1909, ŠTĚPÁNEK 1949, ŠEVČÍK in MIKÁTOVÁ & ZAVADIL 2001, MIKÁTOVÁ unpubl.). Všechny jihočeské nálezy je třeba proto hodnotit velmi opatrně, jak ostatně již dříve naznačovali CHADRABA (1932–1933) a ŠTĚPÁNEK (1949, 1956). Nález z Písecka z roku 1998 byl doposud jediným recentním doloženým pozorováním z jižních Čech. Užovka zde byla nalezena mrtvá u pravé krajnice silnice Ražice-Heřmaň na úrovni železničního nádraží Ražice. Je zajímavé, že kromě nálezu usmrceného jedince existují z této oblasti informace o pozorování „velkého hnědého hada“ lezoucího na stromy (PECL in MIKÁTOVÁ & ZAVADIL 2001). Lokalita u Ražického nádraží byla posléze pečlivě prozkoumána (zejména skládka dříví i jiné pravděpodobné úkryty) a velká pozornost byla věnována i dalším místům odkud byl „velký hnědý had“ uváděn (okolí rybníka Řežabinec a rybníka Kočkov). Další užovky stromové se však najít nepodařilo (MIKÁTOVÁ, PECL & VLAŠÍN in verb.). Obě lokality jsou od místa dokladovaného nálezu vzdáleny cca 1,0–1,5 km. Vzhledem k tomu, že i údaje o pozorování „velkého hnědého hada“ jsou přibližně z období nálezu mrtvého jedince (přesná data pozorování se zjistit nepodařilo), dá se předpokládat, že se jednalo o pozorování stejného exempláře. S velkou pravděpodobností se jednalo o jedince záměrně vypuštěného do přírody nebo uprchlého ze zajetí (ZAVADIL et al. 2008). Časoprostorové rozložení

Mapa 1 – Recentní nález z Volar (hvězda) a historické nálezy (pentagon) užovky stromové v Jihočeském kraji v kontextu celkového známého rozšíření druhu v ČR (MIKÁTOVÁ & ZAVADIL 2001, upraveno). Čtverec - nejbližší záznam výskytu *Zamenis longissimus* z Rakouska vzhledem k jižním Čechám.

Map 1 – Recent (star) and historical finds of the *Zamenis longissimus* in the South Bohemia in the context of known distribution (MIKÁTOVÁ & ZAVADIL 2001, modified). Square - the nearest occurrence record of *Z. longissimus* from Austria due to the South Bohemia.

jednotlivých nálezů v jižních Čechách tedy vede spíše k domněnce, že by se mohlo jednat o omyly, záměrné faunistické falzifikáty nebo nálezy zvířat uniklých ze zajetí. Ale nemusí tomu tak být vždy.

Popis nového nálezu

Dne 10. 10. 2010 jsme byli informováni o výskytu užovky stromové z oblasti Prachaticka, kde byl místními obyvateli 4. 10. 2010 ve městě Volary (kvadrát 7050, nadmořská výška 730 m) odchycen adultní jedinec tohoto druhu (obr. 1 v barevné příloze č. 16). Had byl nalezen v hospodářské budově místního domu, kde se ukrýval mezi uloženým dřevem. Jeho velikost byla okolo jednoho metru a vykazoval všechny znaky užovky stromové. Daný nález byl doložen základními informacemi a fotografiemi jedince. V den nálezu bylo slunečné počasí s teplotou okolo 14 °C. Je otázkou zda se v tomto případě jedná o přirozený výskyt migrujícího kusu nebo nález jedince uniklého ze zajetí, případně o výsadek (introdukcí). Podle sdělení místních obyvatel zde podobného hada nikdy nepozorovali. To však nemusí nic znamenat, protože daný druh je znám svým skrytým způsobem života (srovnej např. REHÁK 1992). Navíc v oblastech s nižší abundancí je setkání s užovkou stromovou víceméně otázkou náhody. U jihočeských nálezů se stále neuvažuje o návaznosti na rakouské lokality, jako je tomu v Podyjí. Ovšem je nutno dodat, že souvislý výskyt v Rakousku směrem k severu (tedy k jižním Čechám) ztrácí na souvislosti a rozpadá se do mozaiky (GRILLITSCH & CABELA 2001), která by však eventuálně mohla vyznívat až na naše území.

Diskuse a závěr

Přes dosavadní výhrady k jihočeským nálezům nelze výskyt v jižních Čechách zcela vyloučit a na potenciální výskyt je zde nutno pohlédnout zejména ve světle nálezů v Rakousku (GRILLITSCH & CABELA 2001). Další pozornost průzkumu by se měla soustředit hlavně na oblasti nedaleko lokalit známých z rakouské strany hranice (např. nález v rakouské obci Illmanns – kvadrát 7056). Jedná se o regiony, v nichž nebyla faunistickému průzkumu doposud věnována větší pozornost (např. okolí Nové Bystřice a Soběnova), které se nacházejí nedaleko rakouské lokality (mapa 1). V tomto smyslu je zajímavý nález druhu z první poloviny 60. let minulého století právě od Soběnova (kvadrát 7253) východně od hradištského vrchu, kde druh pozoroval Ševčík (in MIKÁTOVÁ & ZAVADIL 2001). Je tedy možné, že mezi rakouskými a jihočeskými lokalitami existuje určitá, byť mozaikovitá, spojitost. To by snad mohl být i případ popsání nálezu. Nelze zavrhnout ani možnost propojení jihočeských nálezů v kontextu migrace jedinců za pomoci železniční dopravy a to zejména vzhledem k údajům z Písecka. Tomu ostatně napovídá i fakt, že všechny jihočeské nálezy (kromě Soběnova) jsou železniční propojeny. Další herpetologický průzkum celého regionu je tedy více než žádoucí.

Poděkování

Děkujeme zejména paní Š. Trubelové (Volary) za upozornění na nález užovky stromové. Díky patří také anonymnímu recenzentovi za vhodné připomínky k textu a V. Gvoždíkovi (Praha) za stylizaci a poznámky.

Literatura

GASC, J.-P., CABELA A., CRNOBRNJA-ISAILOVIĆ J., DOLMEN D., GROSSENBACHER K., HAFFNER P., LESCURE J., MARTENS H., MARTINEZ RICA J. P., MAURIN H., OLIVEIRA M. E., SOFIANIDOU T. S., VEITH M. & ZUIDERWIJK A. (eds), 1997: Atlas of Amphibians and Reptiles in Europe. – Collection

- Patrimoines Naturels, 29, Societas Europaea Herpetologica, Museum National d'Histoire Naturelle et Service du Patrimoine Naturel, 496 p., Paris.
- GRILLITSCH H. & CABELA A., 2001: *Elaphe longissima* – Äskulapnatter. – In: Cabela A., Grillitsch H. & Tiedemann F., Atlas zur Verbreitung und Ökologie der Amphibien und Reptilien in Österreich. Umweltbundesamt, pp. 547–556, Wien.
- CHADRABA O., 1932–1933: K otázce užovky Aeskulapovy a žlutozelené na Prachaticku. – Vesmír, Praha, 11: 139.
- KAMMERER P., 1909: *Coluber longissimus* im Böhmerwald, *Zamenis gemonensis* im Böhmerwald, Wienerwald, den kleinen Karpathen, Süd-Steiermark und Kärnten. – Zool. Jahrb. Syst., Jena, 27(6): 647–660.
- MIKÁTOVÁ B. & ZAVADIL V., 2001: Užovka stromová – *Elaphe longissima*. – In: MIKÁTOVÁ B., VLAŠÍN M. & ZAVADIL V. (eds), Atlas rozšíření plazů v České republice. AOPK ČR, 113–123, Brno, Praha.
- MUSILOVÁ R., ZAVADIL V. & KOTLÍK P. 2007: Isolated populations of *Zamenis longissimus* (Reptilia: Squamata) above the northern limit of the continuous range in Europe: origin and conservation status. – Acta Soc. Zool. Bohem. 71: 197–208.
- MUSILOVÁ R., ZAVADIL V., MARKOVÁ, S. & KOTLÍK P., 2010: Relics of the Europe's warm past: Phylogeography of the Aesculapian snake. – Mol. Phylogenet. Evol. 57: 1245–1252.
- REHÁK I., 1992: *Elaphe longissima* (Laurenti, 1768). – In: BARUŠ V. & OLIVA O. (eds), Fauna ČSFR, Vol. 26, pp. 141–149, Plazi – Reptilia, Academia, Praha.
- ŠTĚPÁNEK O., 1949: Obojživelníci a plazi zemí českých se zřetelem k fauně střední Evropy. – Arch. Přír. výzkum Čech, Praha, nová řada, 1, 122 p.
- ŠTĚPÁNEK O., 1956: Užovka stromová (Aeskulapova) na Karlovarsku. – Čas. Nár. Mus., Praha, odd. přír., 125: 202.
- ZAVADIL V., MUSILOVÁ R. & MIKÁTOVÁ B. 2008: Záchraný program užovky stromové (*Zamenis longissimus*) v České republice. – Ms., 72 p. [Depon in: AOPK ČR www.zachranneprogramy.cz].

Adresy autorů:

Daniel JABLONSKI
Přírodovědecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
Katedra zoologie
Mlynská dolina B-1
SK – 842 15 Bratislava
e-mail: daniel.jablonski@balcanica.cz

Radka MUSILOVÁ
Fakulta životního prostředí České zemědělské univerzity v Praze
Katedra ekologie
Kamýcká 1176
CZ – 165 21 Praha – Suchdol
e-mail: malamuska@seznam.cz

Vít ZAVADIL
ENKI o.p.s.
Dukelská 145
CZ – 379 01 Třeboň
e-mail: arnoviza@seznam.cz

Došlo: 27. 4. 2011
Přijato: 23. 5. 2011

Obr. 1 – Exmplář užovky stromové (*Zamenis longissimus*) z Volar (foto Š. Trubelová 2010).

Fig. 1 – A specimen of the Aesculapian Snake (*Zamenis longissimus*) from Volary town (photo by Š. Trubelová 2010).